

महाराष्ट्र शासन

ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
शासन निर्णय क्र. जलसं-२००२/प्र.क्र. ५८६/जल-१३,
दिनांक - २८ फेब्रुवारी २००२.

प्रस्तावना:- राज्यातील पर्जन्यवारित कोरड्याहू शेतीची पाणलोट व जलसंधारण माध्यमातून जलसिंचन डालण्यात वाढविण्यावूनी, अत्यंत मूल्यवान असे पाणी व माती यांचे संवर्धन करून, राज्यातील पडीक जमिनीचा विकास, रोजगार उपलब्धतेन याच पर्यायाने कृषि उत्पादनात बढवून मौल्यवान भूसंपत्तीमध्ये स्थायी स्वरूपाची सुधारणा करण्याची वाढ शासनाच्या विचाराचीन होती. याचावत सर्वांनी विचार करून शासनाने महाराष्ट्र ज्योतिवा फुले जलपूर्यि संधारण अभियानाची राज्यामध्ये अंमलबजावणी करण्याच्या निर्णय घेतलेला आहे.

शासन निर्णय:- महात्मा ज्योतिवा फुले अभियान खासील प्रकारे राबविण्याचा शासनाने निर्णय घेतलेला आहे.

महाराष्ट्र ज्योतिवा फुले जल भूमी संधारण अभियान

उद्दिष्ट वा

अ) राज्यातील पर्जन्यवारित कोरड्याहू शेतीची पाणलोट व जलसंधारण माध्यमातून जलसिंचन र प्रसारणावाढविणे.

ब) राज्यातील पडीक जमिनीचा विकास रोजगार व उपलब्धता वाढविणे.

क) जलसाक्षरता व्यवहार रांचीविणे. पाण्याचा योग्य वापर, पाण्याचे फुन्चरण व पाणी व्याख्यणी विळ पाठी, जमीन धूप नियंत्रण प्रकार याकडून राज्यभर विविध स्तरावर जनजागृती लोकशिक्षण घोरैम, कार्यशाळा व प्राशिक्षण या माध्यमातून राबविणे.

द) जल व भूमी संधारणामध्ये स्थानिक स्वरात्म संस्था, जिभडा परिषद, पंचायत समित्या, ग्राम पंचायती तसेच स्वर्यसेवी संसंघ यांना या क्रमांकावून नेतृत्व देण्यास प्रोत्साहन देऊन त्याच्या कार्यक्रमात शासनाचा सहभाग ही संकल्पना राबविणे.

इ) विविध लघु पाटकापारे प्रकल्पांमध्ये पाणी वापर संस्था स्थापन करून पाण्याचे अवलोकन संबंधित मंस्यांकडे हस्तांतरीत करणे. राज्यातील पिण्याच्या पाण्याची गोपीनंदन टेचाई या भूपात्येवर भात करण्यासाठी सर्व पिण्याच्या पाण्याचे स्वोत पांचपारिक व अपारंपारिक माध्यमातून बळकट करणे.

कालावधी :- हया अभियानाचा कालावधी दोन वर्षांचा राहिल.

कामे :- पिण्याच्या पाण्याचे स्वोत संवर्धनासाठी घारपारीक नालावंदीग-गैंडियन बोथारे, अनराई अंधारे इत्यादी तसेच भूजल संवर्कण यंत्रणेने विकासीत केलेले अपारंपारिक तंत्रज्ञान (बीबीटी, फॅक्चर सौल सिर्मेट्रिशन, बोअर लास्टीग) यासाठी कामे पारंपारिक तलावादील गाळ काढणे व लागडूजी काठी, पाइप तलावाची विशेष दुरुस्ती व बळकटी करण, नालावंदीगचे विशेष दुरुस्ती, पाइप तलाव गाव तलाव नालावंदी व जलसंधारणाची इतर नवीन कामे या भागाव पाणी टेचाई परिस्थिती वारंवार उद्भवातील त्या भागात योग्य जागी उपलब्ध असल्याल व ही कामे दोन वर्षांत पूर्ण

होण्यासारखी असल्यास ती देखील घेण्यास हरकत नाहो परंतु या अभियानाचा भरं हा जूऱ्या जल स्वोताच्या बळकटीकरणावर व अस्ते.

पारंपारिक जलसंरक्षण बळकटीकरण :-

गोल्या २०-३० वर्षांपार्ये विविध योजनांतर्गत घेतलीने (पाझर तालाब, घनराई वैधारे, लघु पाटवेत्यारे तालाब, कच्चे बंधारे, नाला बंडींग व सांडवा फुटपृष्ठ दुरुस्ती) गवितलाच यांच्यामध्ये असलेला गळ काढणे व असवश्यक ऊसी विशेष दुरुस्ती करणे.

पश्चिम घाटामध्ये सहयाद्रीच्या दोन्ही बाजूला भरभूर पर्जन्यमान असून सुधा ज्या गावांचा पिण्याच्या पाण्याची टंचाव असते अशा तिकाणी वरच्या भागामध्ये गवताळी, केंटी, वेगर, साठवण बंधारे, वळण बंधारे घेण्यात यावेत. यामध्ये समपातळी घरसुखा समाविष्ट आहे.

कोल्हापूर तथा लघु पाटवेत्यांची विशेष दुरुस्ती न सहकारी संस्था स्थापन करणे.

राज्यातील पाण्यनोट विकासाची अपुरी कायमे प्राधान्याने पूर्ण करून राज्यातील प्रत्येक तालुक्यात पाण्यलोट विकासाची उत्तम प्रात्यक्षिकी तयार करणे.

खाजगी पडिक क्षेत्रातील वृक्ष लागवड तसेच समपातळी घर तंत्रज्ञान भोवत्या प्रमाणात राखिणे.

नियोजन, असलेल्यांची व समितीबद्दल :-

या अभियानाचे नियोजन, असलेल्यांची व समितीबद्दल राज्य सतावर सुकाणू समिती स्थापन करण्यात याची. या सुकाणू समितीमध्ये मा. मंडी (जलसंधारण) अध्यक्ष, मा.मंडी (रोहयो), मा.मंडी(कृषि),मा.मंडी(गाम विकास), मा. राज्यमंडी(जलसंधारण), मा.मोहन शारिया, मा.फिला हजारे, डॉ.जयंतराव पाटील, विजय अण्णा बोराडे हे सदस्य राहील. या समितीवर भा.मुख्य सचिव, सचिव (वने), सचिव(प्रभागिकास), सचिव (अज्ञ व नागरी पुरक्ता), सचिव(कृषि), हे विशेष आवित्रित असतील. सचिव (जलसंधारण) हे या सुकाणू समितीचे सदस्य सचिव व निमंत्रक राहील.

विभागीय स्तरीय समिती :-

विभागीय पातळीवर मा. आयुक्त, महसूल हे या कार्यक्रमाचे सूत्रसंधालन व सनिवेश करतील. या समितीमध्ये सह संचालक (कृषि), सह संचालक (सामाजिक वनीकरण), अधीक्षक अभियंता (लघु पाटवेत्यारे), विशेष कार्य अधिकारी(रोहयो), उप आयुक्त (रोहयो), वन संरक्षक, उप संचालक, भूजल संवेदन हे असतील. या समितीचे निमंत्रक म्हणून उपायुक्त (विकास) राहील.

जिल्हा स्तरीय समिती :-

जिल्हा स्तरावर जिल्हाविकारी सुकाणू समितीचे अध्यक्ष राहील. मुख्य कार्यकारी अधिकारी यह अस्त्यक, सदस्य, प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास अधिकारी, उप जिल्हाविकारी (रोहयो), जिल्हा पुरक्ता अधिकारी(डीएसआर) अधीक्षक कृषि अधिकारी, उप संचालक सामाजिक वनीकरण, कार्यकारी अभियंता, लघु पाटवेत्यारे, जिल्हा परिषद व स्थानिक स्तर,जिल्हा भूजल संवेदन, वन संरक्षक, उप वन संरक्षक हे राहील. जिल्हा स्तरवरील सर्व चंद्रणा हो प्रशासकीयदृष्ट्या जिल्हाविकारी व मुख्य कार्यकारी अधिकारी-यांना या कार्यक्रमासाठी जागावार

आहेत. या कार्यक्रमाचे प्रशासकीय नियंत्रण जिल्हाधिका-यांचे राहील व याचाचत योग्य ती प्रशासकीय शिस्तमंगाची कारवाई करण्याचे सुधा अधिकार जिल्हाधिका-यांना राहील.

अ) दोन वर्षांच्या कृति आराखडयास सुकाणू समितीने मंजुरी घावी.

ब) विविध कामांना प्रशासकीय मंजुरी - स्वोतानुसार त्या त्या यंत्रणेने मंजुरी घावी. तरा, संपूर्ण ग्रामीण रोजगार योजनेतील कामचे आराखडे करून त्याला प्रशासकीय मान्यता देणे हे काम जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा करेल. रोजगार हमी योजने अंतर्गत घेतलेली कामे जिल्हाधिकारी यांचेमार्फत करण्यांत येतील.

अंमलबजाबणी यंत्रणा :-

या अभियानाच्या अंमलबजाबणीसाठी जिल्हा स्तरीय यंत्रणाची सेवा अधिग्रहण केली जाईल. त्यासाठी इमध्ये कोणत्या यंत्रणेला कोणते काम आवयाचं या विषयी पूर्ण अधिकार आ सुकाणू समितीला राहील. सोपविलेल्या कामा संबंधी ती यंत्रणा जिल्हाधिकारी तथा अध्यक्ष सुकाणू समिती यांना जबाबदार राहील. या कामाचे सर्व अधिकार जिल्हा स्तरीय सुकाणू समितीकडे असल्यामुळे या कार्यक्रमाच्या नियोजनात, अंमलबजाबणी व सनियंत्रणामध्ये उर्वर कांडीधित यंत्रणाचे सहकार्य व सहभाग आवश्यक राहील. या संबंधी सुकाणू समितीने सोपविलेल्या कामात कोणत्याही प्रकारची अकार्यक्रमता, कर्तव्याच्युती व टाकाटाळ केल्यास संबंधित यंत्रणाबर किभागीय घोकशी करण्याचे अधिकार सुधा सुकाणू समितीच्या अध्यक्षांना राहील.

प्राम पातळीवर प्राम पंचायत / स्वयंसेवी संस्था यांना कामाची अंमलबजाबणी सोपविण्याचे प्रामुख्याने धोरण स्वैकारण्यात यावे यासाठी विशेष प्राधान्य देण्यात यावे.

प्राम पातळीवर अशा कामाबर देखरेख लेवण्यासाठी संविधेना दक्षता समिती नेमण्यात यावी व या सांस्कृतिक्यांनी महिला सदस्य, अनुसूचित जाती व जमाती मध्येल एक ग्रातिनिधी असावा.

परिवर्कण :-

या अभियानांतर्गत निवडलेल्या विविध कामांची अंदाजफत्रके तथार करून त्यास सांत्रिक मान्यता देणे तसेच कामांची अंमलबजाबणी परिक्षण या जाकी संबंधित यंत्रणाच्या राहील. यामध्ये ग्राम पंचायत / स्वयंसेवी संस्था यांनी हाती घेतलेल्या कामामध्ये सांत्रिक भारदर्शन करणे हे यंत्रणाकडे सोपविण्यात यावे.

नियोजन :-

सा कार्यक्रम केंद्र शासनाच्या संपूर्ण ग्रामीण रोजगार योजना / अखस्योत बळकटीकरण योजना / अन्वर्षण प्रवाण विकास कार्यक्रम तसेच राज्याच्या रोजगार हमी योजना यामधून राज्यविषयांत येहील. कांही ठिकाणी आवश्यक असल्यास संबंधित विभागानी आपले नियोजनांतर्गत निश्ची कुशल कामासाठी उपलब्ध करून घावा.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नायाने,

दिनांक: १५/११/२०२१
(दि.पू.त-हात्तेकर)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन